

Tutkijakoulutettujen lapsiluvun kehitys Suomessa 1987–2016

MARIA PIETILÄ & SONJA KOSUNEN

Suomessa on käyty viime aikoina paljon osittain poleemistakin julkista keskustelua syntyvyyden alenemisesta, sen syistä ja seurauksista. Ilmiöstä oltiin huolissaan esimerkiksi vuoden 2019 eduskuntavaalien alla muun muassa julkisen talouden kestävyysnäkökulmasta, ja keskustelu on jatkunut vilkkaana päivälehdissä ja muissa kanavissa näihin päiviin saakka (ks. esim. Helsingin Sanomat 2020).

Suomi sijoittuu esimerkiksi Italian, Alankomaiden ja Itävallan ohella ns. korkean lapsettomuuden maiden joukkoon (Miettinen ym. 2015). Erityisesti miesten elinikäinen lapsettomuus on Suomessa verrattain yleistä. Noin 25 prosentilla 40–45-vuotiaista miehistä ja 20 prosentilla naisista ei ole omia lapsia (Rotkirch & Miettinen 2017, 140). Lapsettomuus on keskimääräistä yleisempää matalasti koulutettujen miesten keskuudessa sekä hyvin matalasti tai hyvin korkeasti koulutettujen naisten keskuudessa (Jalovaara ym. 2019). Eurooppalaisessa vertailussa lapsettomien määrän kasvu Suomessa on ollut viime vuosikymmeninä nopeaa (Miettinen ym. 2015).

Erityiseen tarkasteluun suomalaisessa syntyvyyskeskustelussa on nostettu matalasti koulutettujen naisten ja miesten muita ryhmiä korkeampi lapsettomuus, mitä on selitetty muun muassa näiden ryhmien pienemmällä todennäköisyydellä solmia parisuhde sekä työmarkkinoiden epävarmuudella (esim. Rotkirch & Miettinen 2017).

Tämä tarkastelu keskittyy Suomessa syntyneiden tutkijakouluasteen suorittaneiden henkilöiden (lisensiaatin tai tohtorintutkinnon suorittaneet) lapsiluvun kehitykseen aikavälillä 1987–2016. Tutkijakoulutuksen suorittaneiden lapsiluvun kehitystä ja sen sukupuolisidonnaisuutta ei ole juurikaan tarkasteltu Leena Kartovaaran (2003) tutkimuksen jälkeen (pl. sivuten Rotkirch & Miettinen 2017). Sen sijaan tutkimuksissa on

ensisijaisesti keskitytty vertaamaan matalasti (korkeintaan perusaste) tai keskimääräisesti (korkeintaan opistoaste) koulutettujen ja korkeakoulutettujen lapsilukujen kehitystä (esim. Jalovaara ym. 2019).

Aihetta käsittelevissä tutkimuksissa tutkijakouluasteen suorittaneet henkilöt sulautetaan tyypillisesti osaksi korkeakoulutettujen ryhmää. Tutkimuksellisesti on kuitenkin kiinnostavaa, poikkeako tutkijakoulutettujen lapsiluvun kehitys jollain tapaa esimerkiksi ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneista eli muodostavatko tutkijakoulutetut muista poikkeavan ryhmän. On myös kiinnostavaa tarkastella, millaisia sukupuolten välisiä eroja tutkijakoulutettujen välillä mahdollisesti on.¹

Tutkijakoulutettujen lapsilukuun ja perheeseen liittyvät kysymykset ovat kiinnostavia ja tärkeitä muun muassa sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta tarkasteltuna, ja niillä on merkittävää tiedepoliittista relevanssia. Esimerkiksi erilaisia tiedepoliittisia uudistuksia suunniteltaessa on perusteltua olla tietoinen siitä, minkälaiset henkilökohtaiseen elämänpäiriin liittyvät olosuhteet (ml. lapsiluku ja perheeseen) tutkijakoulutetuilla keskimäärin ovat. Lisäksi on tärkeää pystyä arvioimaan, millaisia mahdollisia sukupuolittuneita vaikutuksia suunniteltavilla uudistuksilla voi olla. Esimerkiksi Suomessa tutkijanuralla työskentelevät ovat kohdanneet yhä enemmän vaatimuksia työskennellä pidempiä ajanjaksoja ulkomailla edetäkseen urallaan. Näitä vaatimuksia on kritisoitu siitä, että ne asettavat tietyissä perheeseen olevat tutkijat (esim. yksinhuoltajat) eriarvoiseen asemaan (ks. esim. Kosunen & Kivelä 2017).

¹ *Hyödynämme tässä analyysissä Tilastokeskuksen aineistoa, jossa sukupuoli on muuttajana jaoteltu miehiin ja naisiin.*

Lapsiluvun pienentyminen ja siihen liitetyt tekijät

Syntyvyys on laskenut Suomessa usean vuoden ajan. Vuonna 2018 kokonaishedelmällisyysluku (luku, joka kertoo kuinka monta lasta nainen synnyttäisi elämänsä aikana, jos syntyvyys pysyisi laskeutumisen tasolla) oli 1,41, kun vielä vuonna 2010 se oli 1,87 (Suomen virallinen tilasto: Syntyneet [verkkojulkaisu]). Syntyvyys on polarisoitunut Suomessa siten, että sekä täysin lapsettomia että monilapsisia äitejä (kolme lasta tai enemmän) on muita Pohjoismaita enemmän. Toisaalta miesten lapsettomuus on Suomessa naisten lapsettomuutta yleisempää (Rotkirch & Miettinen 2017, 142).

Syntyvyyden alenemista ja lapsettomuuden yleistymistä länsimaissa on selitetty tutkimuksissa useilla tekijöillä. Näihin lukeutuvat muun muassa kumppanin puuttuminen, vanhemmaksi tulo myöhäisessä ikävaiheessa ja yksilöllisen elämäntyylin yleistymisen (Miettinen ym. 2015; Rotkirch & Miettinen 2017). Lisäksi Hanna Sutelan (2013) tutkimuksen mukaan työelämän epävarmuus, kuten määräaikaiset työsuhteet, myöhentää esikoislapsen saantia erityisesti naispalkansaajilla. Suomessa muita Pohjoismaita korkeamman lapsettomuuden syiksi on myös epäilty historiallisia ja maantieteellisiä tekijöitä, kuten toisen maailmansodan seurauksena syntyneitä vinoutunutta sukupuolijakaumaa, sekä harvaanasutusta, joka liittyy myös korkeakoulutuksen saavutettavuuteen: suomalaisista korkeakoulutetuista useampi on naisia kuin muissa Pohjoismaissa, ja tämä ero on kasvanut ajan myötä (Rotkirch & Miettinen 2017, 155). Parinmuodostuksessa suomalaiset, etenkin korkeasti koulutetut, valitsevat usein puolison, joka kuuluu samaan sosioekonomiseen ryhmään (Mäenpää 2015). Tämän vuoksi naiset ja miehet eivät välttämättä täysin kohtaa parisuhdemarkkinoilla.

Anna Rotkirch ym. (2017, 21–24) erittelevät Väestöliiton julkaisemassa Perhebarometrissä teorioita syntyvyyden laskun syistä. Ensimmäinen kehittyneiden maiden yksilöllisyyttä ja materialistisia arvoja korostava teoria olettaa, että lapsettomuus elämänvalintana yleistyy osana kulttuurinmuutosta. Toinen selitys liittyy haluun panostaa lasten kasvatukseen ja tästä seuraaviin korkeisiin kustannuksiin, mikä johtaa pieneen lapsilukuun. Kolmas selitys painottaa taloudellisten syklien ja taantumien vaikutusta lapsilukuun. Esimerkik-

si subjektiivinen kokemus työttömyyden uhasta voi vaikuttaa negatiivisesti lastenhankinta-aikeisiin. Neljäs selitys painottaa työvoimakilpailua ja työmarkkinoiden epävarmuutta, jotka voivat ohjata nuoria lykkäämään lasten hankintaa. Kun perhekoot yleisesti pienenevät, myös mielikuvat ihanteellisesta perhekoosta muuttuvat vähitellen vastaamaan näitä käsityksiä. Viides selitys liittyy tasa-arvokehityksen keskeneräisyyteen ja naisten kokemaan rasitukseen heidän yhdistäessään palkkatyön ja kotityön, minkä on edelleen katsottu johtavan pienentyneeseen lapsilukuun.

Suomessa ja muissa Pohjoismaissa työn ja perheen yhteensovittaminen on kansainvälisesti vertailtuna mutkatonta muun muassa kattavien ja edullisten julkisten palvelujen (esim. lasten päivähoito) vuoksi. Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen (Suomen virallinen tilasto: Työvoimatutkimus 2018) mukaan vajaa kolmasosa korkeasteen tutkinnon suorittaneista vastaajista oli sitä mieltä, että työn ja perheen yhteensovittaminen sujuu erittäin hyvin. Toisaalta Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen mukaan perheiden sisäinen työnjako on edelleen vinoutunut siten, että naiset käyttävät Suomessa keskimäärin miehiä enemmän aikaa kotitöihin, erityisesti lastenhoitoon. Sukupuolierot ovat viime vuosina kuitenkin tasoittuneet etenkin ylempiin toimihenkilöihin kuuluvien ryhmässä. (Pääkkönen 2013.)

Väestöliiton Perhebarometrillä Suomessa lasten saantiin liittyvät urakatkot huolettavat nuoria naisia enemmän kuin miehiä. Erityisesti korkeasti koulutettuja naisia huolettavat mahdollisuudet sovittaa yhteen äitiys ja työelämän paineet. Lisäksi käsitykset hoitovastuun jakamisesta ovat varsin perinteisiä (Rotkirch ym. 2017). Työn ja perheen yhteensovittamiseen liittyvät huolet voivat osaltaan vaikuttaa toteutuneeseen lapsilukuun.

Tutkijakoulutuksen kasvu

Tutkijakouluasteen suorittaneiden henkilöiden määriä analysoitaessa on syytä huomioda, että tohtorikoulutus on Suomessa yleistynyt merkittävästi erityisesti viime vuosikymmeninä.² Siinä missä vuonna 1990 suomalaiset yliopistot myönsivät

² Aron (2014, 11–12) mukaan suorittettujen lisensiaatintutkintojen määrä on sen sijaan laskenut jyrkästi 1990-luvulta lähtien, kun tohtorintutkinnon on voinut suorittaa ilman lisensiaatintutkinnon suorittamista.

Taulukko 1. Suomessa syntynyt tutkijakouluasteen suorittanut väestö v. 1987–2016.

Vuosi	Naiset	Miehet	Yhteensä
1987	2 269	8 493	10 762
1992	3 465	10 734	14 199
1997	5 504	13 315	18 819
2002	8 330	15 972	24 302
2007	11 544	18 523	30 067
2012	15 030	20 620	35 650
2016	17 830	22 127	39 957

490 tohtorintutkintoa, vuonna 2000 määrä oli yli kaksinkertainen (1 156 kpl) (Hakala 2009, 175). Johanna Hakalan (2009) mukaan selittäviä tekijöitä kasvuun ovat olleet muun muassa suoritettujen tohtorintutkintojen huomioiminen osana opetusministeriön yliopistoille myöntämää rahoitusta sekä tohtorikoulujen perustaminen vuonna 1995. Tohtorintutkintojen yleistyessä voidaankin olettaa, että tutkinnon suorittaminen on etenkin joillain tieteenaloilla normalisoitunut osaksi tutkija- ja asiantuntijauralla pätevoitymistä.

Vuonna 2016 Suomessa oli yhteensä noin 40 000 Suomessa syntyntä tutkijakouluasteen suorittanutta henkilöä (n. 22 100 miestä ja n. 17 800 naista, taulukko 1). Suurimpia koulutusaloja olivat terveys- ja sosiaaliala, luonnontieteet ja tekniikka (OKM 2016, 21).

Etenkin tohtorintutkinnon yleistymisen on keskusteluissa katsottu johtaneen tohtorintutkinnon suorittaneen työvoiman ylitarjontaan, mikä on osaltaan johtanut kasvaneeseen tohtorityöttömyyteen (esim. Yle 2016). Vaikka tohtorien työttömyys on verrattain vähäistä (UNIFI 2019), työttömyyden kesto on pidentynyt ja eri alojen välillä on suurta vaihtelua. Tutkijakoulutettujen työelämään liittyvillä epävarmuuksilla ja taloussuhdanteilla voi olla vaikutuksia lapsilukuun. Aiheen tarkempi tutkiminen vaatisi kuitenkin kattavampaa ja yksityiskohtaisempaa aineistoa.

Tutkimusasetelma

Käsittelemme tässä analyysissä tutkijakoulutettujen naisten ja miesten lapsiluvun kehitystä 30 vuoden aikajänteellä (1987–2016). Tämän lisäksi vertaamme tutkijakoulutettujen lapsiluvun kehitystä ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneisiin³, koska tämän koulutusasteen suorittanut väestöryhmä on eri koulutusasteiden suorittaneista ryhmittä vertailukelpoisin tutkijakoulutettuihin nähden. Marika Jalovaara ym. (2019) käsittelevät tuoreessa Pohjoismaita vertailevassa tutkimuksessaan perusteen, toisen asteen ja korkea-asteen suorittaneiden väestöryhmien välisiä syntyvyyseroja. Tämä analyysi puolestaan keskittyy erityisesti tutkijakoulutettujen lapsilukuihin ja vertailee niitä ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneiden lapsilukuihin. Tutkimuskysymyksenä on, miten naisten ja miesten lapsiluvut ovat kehittyneet tutkijakoulutettujen keskuudessa vuosien 1987–2016 välillä. Lisäksi tarkastelemme lyhyesti tutkijakoulutettujen perheeseimiä kahtena ajankohtana (vuosina 2001 ja 2016).

Hyödynnämme tarkastelussa koko väestön kattavia rekisteriaineistoja, kuitenkin siten, että aineistossa ovat mukana vain Suomessa syntyneet henkilöt. Rekisteriaineistot on saatu Tilastokeskuksesta taulukkomuodossa. Taulukot sisälsivät Suomessa syntyneet henkilöt sukupuolen, koulutusasteen, iän, perheeseiman ja lapsiluvun mukaan jaoteltuina aikajänteellä 1987–2016. Lapsiluvussa ovat mukana henkilöiden biologiset lapset, adoptiolapset, puolison biologiset lapset ja otolapset. Tässä analyysissä esitettävien taulukoiden ja kuvioiden osuudet on laskettu itse. Tarkasteluun on otettu erityisesti 50–54-vuotiaiden ikäryhmät, koska voidaan olettaa, että tässä ikävaiheessa lopullinen lapsiluku on useimmilla saavutettu (luvut vastaavat melko hyvin lopullista toteutunutta lapsilukua).

Tuloksia tulkittaessa on huomioitava paitsi edellä käsitelty tutkijakoulutuksen määrällinen kasvu, myös sukupuolijakauman muuttuminen tutkijakouluasteella. Esimerkiksi 35–39-vuotiaiden ikäryhmä sisälsi vuonna 1987 yhteensä 1 896 tutkijakouluasteen suorittanutta henkilöä. Näistä miehiä oli noin 77 ja naisia noin 23 prosenttia. Vuonna 2016 (yhteensä 4 272 tutkijakouluasteen suorittanutta 35–39-vuotiaista) vastaavat luvut olivat noin 49 prosenttia ja 51 prosenttia naisten hyväksi.

3 Ylempiä korkeakoulututkintoja ovat maisterin tutkinnot ja ylempät ammattikorkeakoulututkinnot.

Tulokset

Taulukko 2 esittää tutkijakoulutettujen perheasemat⁴ sukupuolen mukaan kahdessa ikäryhmässä vuonna 2001 ja 2016. Taulukoista havaitaan, että tyypillisin perhemuoto kummallekin ikäryhmälle ja sukupuolelle on kumpanakin ajankohtana elää puolison kanssa (joko lasten kanssa tai ilman).

Vuonna 2016 ns. perinteinen perheasema (puoliso ja lapsia) on 50–54-vuotiailla miehillä huomattavasti yleisempi kuin vastaavan ikäisillä naisilla (miehet 54,5 %, naiset 45,7 %). Naisille on puolestaan miehiä tyypillisempää olla tuossa ikävaiheessa vanhemman asemassa ilman puolisoa (naiset 10,4 %, miehet 3,0 %). Naisista noin neljäsosa asui puolison kanssa ilman lapsia, miehistä hieman pienempi osuus.

Nuoremman ikäryhmän osalta ns. perinteisessä perheasemassa (puoliso ja lapset) elävien osuus on huomattavasti suurempi kuin vanhemmassa ikäryhmässä. Tämä johtuu todennäköisesti osin siitä, että vanhemmassa ikäryhmässä osa lapsista on jo muuttanut pois kotoa. Vuonna 2016 tutkijakoulutetuista 35–39-vuotiaista naisista ja miehistä noin 80 prosenttia elää puolison kanssa, kun taas hieman useampi mies kuin nainen elää ilman lapsia. Myös tässä ikäryhmässä naisille on huomattavasti miehiä tyypillisempää elää kotitaloudessa, jossa on vähintään yksi lapsi, mutta ei puolisoa (naiset 5,2 %, miehet 0,8 prosenttia).⁵

Kun tarkastellaan tutkijakoulutettujen perheasemaa kahdessa ikäryhmässä ja verrataan tilannetta viisitoista vuotta taaksepäin vuoteen 2001, havaitaan, että vuonna 2016 etenkin 35–39-vuotiaista naisista useammalla oli puoliso ja lapsia.

4 Oheisessa tarkastelussa "puolison kanssa asuvat, joilla lapsia" viittaa henkilöihin, joilla on aviopuoliso ja lapsia tai avopuoliso ja lapsia, tai henkilöihin, jotka ovat rekisteröidyssä parisuhteessa ja joilla on lapsia. "Puolison kanssa asuvat lapsettomat" viittaa henkilöihin, joilla on aviopuoliso mutta ei lapsia tai avopuoliso mutta ei lapsia tai henkilöihin, jotka ovat rekisteröidyssä parisuhteessa mutta joilla ei ole lapsia. "Lapsia, ei puolisoa" -luokka viittaa henkilöihin, jotka ovat isiä tai äitejä, mutta joilla ei ole puolisoa. Luokka "muut" sisältää luokat "perheisiin kuuluminen, asuu yksin", "perheisiin kuuluminen, ei asu yksin", "lapsi" ja "laitosväestö ja luokittelematon". Näistä "perheisiin kuuluminen, asuu yksin" (ns. sinkut) on selkeästi suurin ryhmä.

5 Tarkasteltaessa kaikkia tutkijakoulutettujen ikäryhmiä naisista 6,3 prosenttia kuului perheasemaan "isäläiti ilman puolisoa" vuonna 2016. Miehillä vastaava osuus oli 1,6 prosenttia.

50–54-vuotiaiden ikäryhmässä miesten perheasema on sen sijaan muuttunut päinvastaiseen suuntaan: puolison (ja lasten) kanssa asuvien osuus on pienentynyt, ja vastaavasti yhä useampi kuuluu luokkaan "muut" (joista suurin osa on perheisiin kuulumattomia, ns. sinkkuja).

Seuraavaksi tarkastelemme lapsiluvun kehitystä aikasarjoina. Kuten kuvioista 1 ja 2 havaitaan, tyypillisin lapsiluku 50–54-vuotiaiden ikäryhmässä on kummallakin sukupuolella ollut lähes koko tarkastelujakson ajan kaksi. Kaksilapsisten miesten osuus on kuitenkin ajan myötä vähentynyt, kun taas kaksilapsisten naisten osuus on kasvanut.

Valtaosalla 50–54-vuotiaista tutkijakoulutetuista miehistä on tarkastelujakson ajan ollut vähintään kaksi lasta (kuvio 1). Huomionarvoista on, että tutkijakoulutetuista miehistä huomattavalla osalla on ollut useita lapsia: esimerkiksi 36,7 prosentilla oli vuonna 1990 vähintään kolme lasta. Vuonna 2016 vastaava luku oli 31,6 prosenttia. Naisilla vastaavat luvut ovat 24,6 prosenttia (v. 1990) ja 22,6 prosenttia (v. 2016). Kaksi- tai useampilapsisten miesten osuus on laskenut, kun taas yksilapsisten miesten osuus on noussut hieman.

Naisten lapsiluvuissa on enemmän vuosittaista vaihtelua (kuvio 2), eivätkä trendit ole yhtä selkeitä kuin miehillä.⁶ Tutkijakoulutetuilla naisilla on miehiä harvemmin useita lapsia. Yksilapsisten osuus on pysynyt 1990-luvulta lähtien melko vakana ja miehiä suurempana.

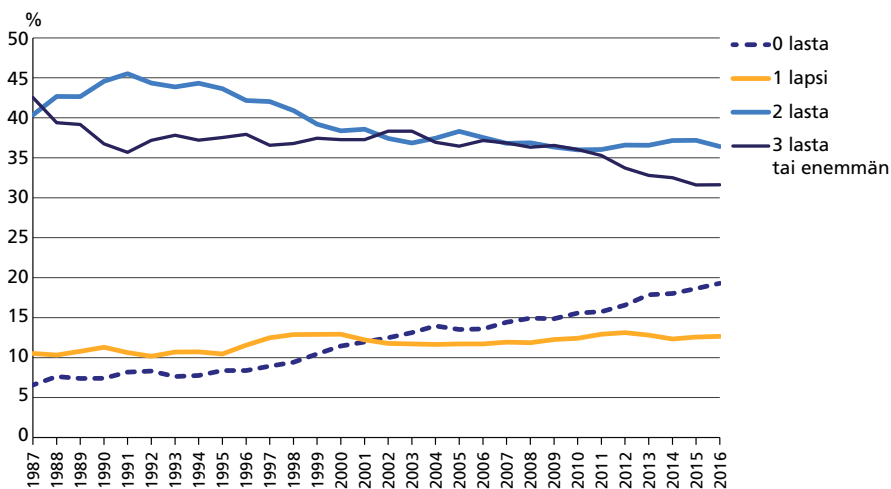
Tarkastelemme vielä erikseen lapsettomien naisten ja miesten osuuksia (kuvio 3). Kuvio sisältää vertailujen mahdollistamiseksi myös ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneet naiset ja miehet. Kuviosta havaitaan, että lapsettomuus on lisääntynyt etenkin tutkijakoulutettujen miesten keskuudessa. Siinä missä tutkijakoulutetuista 50–54-vuotiaista miehistä lapsettomia oli vuonna 1987 alle seitsemän prosenttia, osuus oli vuonna 2016 jo yli 19 prosenttia. Kun huomioidaan, että aikasarjana tarkasteltuna suurten lapsilukujen osuus miehillä on myös jonkin verran pienentynyt, aiemman tutkimuskirjallisuuden perusteella tehty oletus siitä, että miesten lapsiluku kasvaisi koulutustason mukaan, ei näyttäisi suoraviivaisesti pitävän Suomessa paikkaansa tultaessa tutkijakoulutasolle asti.

6 Vuosittaiseen vaihteluun vaikuttanee, että etenkin tarkastelun alkuvuosina tutkijakouluasteen suorittaneiden 50–54-vuotiaiden naisten lukumäärä oli pieni.

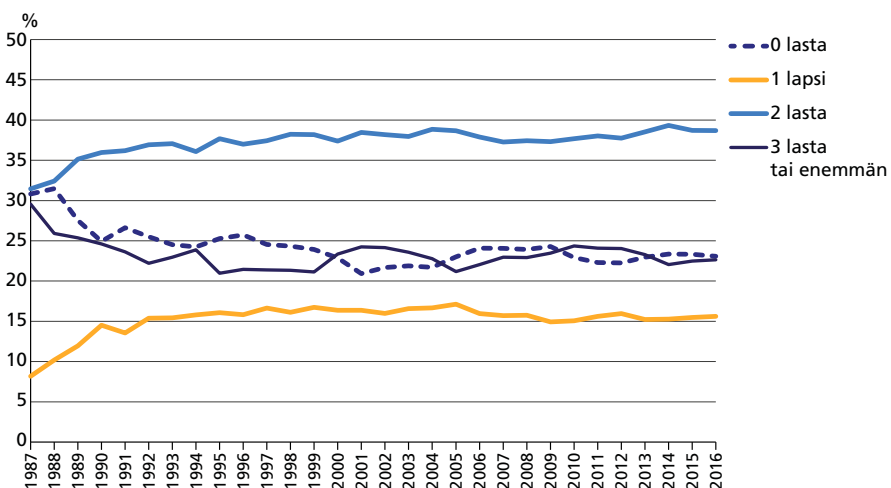
Taulukko 2. Tutkijakouluasteen suorittaneiden perheasema (%) v. 2001 ja 2016.

	50–54-v.				35–39-v.			
	naiset		miehet		naiset		miehet	
	2001	2016	2001	2016	2001	2016	2001	2016
Puoliso ja lapsia	42,1	45,7	57,0	54,5	57,0	66,9	62,8	64,1
Puoliso, ei lapsia*	28,1	25,9	26,9	22,5	13,8	13,1	14,1	15,6
Lapsia, ei puolisoa	8,7	10,4	2,0	3,0	6,6	5,2	1,0	0,8
Muut	21,1	18,0	14,1	20,0	22,5	14,8	22,1	19,5

*Etenkin 50–54-vuotiaiden ikäryhmän osalta on huomioitava, että kategoriaan ”puoliso, ei lapsia” kuuluu lapsettomien lisäksi henkilöitä, joiden lapset ovat jo muuttaneet pois kotoa.

Kuvio 1. Tutkijakouluasteen suorittaneiden 50–54-vuotiaiden miesten lapsiluvut (% ikäryhmästä).

Kuvio 2. Tutkijakouluasteen suorittaneiden 50–54-vuotiaiden naisten lapsiluvut (% ikäryhmästä).

Tutkijakoulutettujen naisten osalta huomattavaa on, että lapsettomiin osuus on ollut koko seurantaajan verrattain korkea ja miehiä suurempi (n. 21–32 % 50–54-vuotiaista), mutta toisin kuin miehillä, trendi on hieman laskeva. 30,8 prosenttia 50–54-vuotiaista tutkijakoulutetuista naisista oli lapsettomia vuonna 1987 (vastaava osuus oli miehillä 6,6 %). Tämä heijastanee sitä seikkaa, että tuolloin naisista hyvin harva ylipäättään oli hankkinut tutkijakouluasteen tutkinnon. Sittemmin nuoremmissa ikäryhmissä lapsettomiin tutkijakoulutettujen naisten osuus on pienentynyt. Esimerkiksi 35–39-vuotiaiden naisten ikäryhmässä 39,7 prosenttia oli lapsettomia vuonna 1994. Vuonna 2004 osuus oli 30,6 prosenttia ja 25,3 prosenttia vuonna 2014.

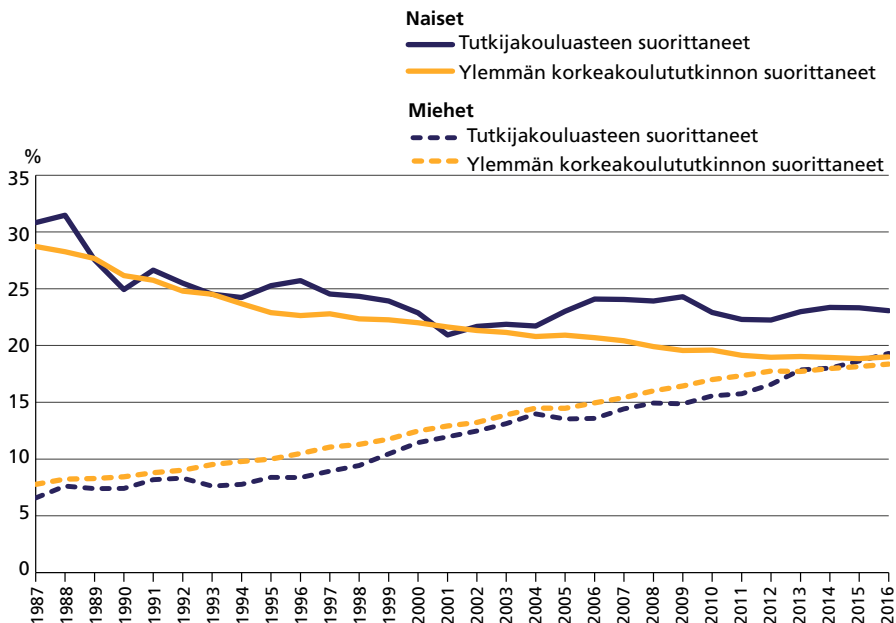
Kuviosta 3 havaitaan myös, että etenkin tutkijakouluasteen ja ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden lapsettomiin miesten käyrät ovat samankaltaiset: lapsettomiin osuus on kasvanut kummassakin koulutusryhmässä melko tasaisesti. Naisten osalta trendit ovat samankaltaisia, mutta ei yhtä selkeitä ja tutkijakoulutettujen lapsettomiin naisten osuus on ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita suurempi.

Viimeiseksi vertaamme lyhyesti 30–44-vuotia-

den miesten ja naisten lapsilukuja koulutustasoitain (tutkijakouluasteen suorittaneet vs. ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet; taulukot 3 ja 4). Tosin täytyy huomioida, että osa esimerkiksi 30-vuotiaista tulee vielä saamaan elämänsä aikana lapsia, kyseessä eivät siis ole lopulliset lapsiluvut.

Taulukosta 3 havaitaan, että 30–44-vuotiaiden miesten lapsettomuus on kasvanut kummassakin koulutusryhmässä. Mielenkiintoista on, että ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneilla miehillä lapsettomuus tässä ikäryhmässä on lisääntynyt vielä enemmän kuin tutkijakoulutetuilla. Suurimmat erot koulutustasojen välillä liittyy usealapsisiin miehiin: tutkijakoulutetuista suuremmalla osalla on tarkastelujaksolla ollut vähintään kolme lasta (esim. 26,1 prosenttia vs. 20,5 prosenttia vuonna 1987, 18,0 prosenttia vs. 15,4 prosenttia vuonna 2016).

Taulukosta 4 havaitaan, että tutkijakouluasteen ja ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden naisten välillä on verrattain vähän eroa. Lapsettomuus on tutkijakoulutetuilla naisilla vähentynyt, kun tarkastellaan aika-akselia vuodesta 1987 vuoteen 2016. Lisäksi lapsettomiin osuus oli vuosina 2012 ja 2016 pienempi kuin ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneilla (27,3 prosenttia vs.

Kuvio 3. Tutkijakouluasteen suorittaneiden sekä ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden lapsettomiin 50–54-vuotiaiden osuus sukupuolen mukaan (% ikäryhmästä).

Taulukko 3. Tutkijakouluasteen ja ylemmän korkeakouluasteen suorittaneiden 30–44-vuotiaiden miesten lapsiluvut tiettyinä vuosina 1987–2016 (% 30–44-vuotiaiden ko. koulutusasteen suorittaneiden ikäryhmästä).

Vuosi	Tutkijakouluasteen suorittaneet miehet				Ylemmän korkeakouluasteen suorittaneet miehet			
	0 lasta	1 lapsi	2 lasta	3 lasta tai enemmän	0 lasta	1 lapsi	2 lasta	3 lasta tai enemmän
1987	18,0	15,7	40,2	26,1	23,1	18,2	38,2	20,5
1992	23,1	15,4	35,5	26,0	27,7	16,8	34,2	21,2
1997	28,2	16,1	32,9	22,8	31,3	16,1	32,5	20,1
2002	31,3	16,6	32,3	19,8	34,4	16,4	31,1	18,1
2007	31,7	16,5	32,1	19,7	34,9	17,2	30,8	17,1
2012	30,6	15,7	33,9	19,7	35,6	17,2	31,1	16,1
2016	32,1	15,7	34,2	18,0	36,6	16,7	31,3	15,4

Taulukko 4. Tutkijakouluasteen ja ylemmän korkeakouluasteen suorittaneiden 30–44-vuotiaiden naisten lapsiluvut tiettyinä vuosina 1987–2016 (% 30–44-vuotiaiden ko. koulutusasteen suorittaneiden ikäryhmästä).

Vuosi	Tutkijakouluasteen suorittaneet naiset				Ylemmän korkeakouluasteen suorittaneet naiset			
	0 lasta	1 lapsi	2 lasta	3 lasta tai enemmän	0 lasta	1 lapsi	2 lasta	3 lasta tai enemmän
1987	32,7	18,6	34,0	14,6	30,9	20,2	33,7	15,2
1992	34,0	19,8	32,2	14,0	31,9	19,2	32,5	16,4
1997	37,0	20,0	30,3	12,7	32,1	18,1	32,8	17,0
2002	34,3	18,2	32,9	14,6	32,1	18,2	32,7	17,0
2007	31,5	19,3	33,9	15,2	31,5	18,7	33,0	16,8
2012	27,3	18,9	37,1	16,7	30,8	19,0	33,9	16,3
2016	27,0	18,4	38,5	16,1	30,6	18,7	34,9	15,8

30,8 prosenttia vuonna 2012 ja 27,0 prosenttia vs. 30,6 prosenttia vuonna 2016). Tutkijakoulutetuilla naisilla on 2010-luvulta lähtien ollut useammin kaksi lasta verrattuna ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneisiin naisiin.

Lopuksi

Analyysimme täydentää väestön lapsilukkehityksestä käytyä keskustelua tuottamalla tietoa tutkijakoulutettujen lapsiluvun trendeistä 30 vuoden ajalta. Analyysissämme tarkastelemme pitkää ajanjaksoa ja tuotamme tietoa monipuolisemmin kuin ainoastaan kokonaan lapsettomien osuuksien kehitykseen keskittyen olisi mahdollista. Tuloksemme ovat linjassa Anna Rotkirchin ja Anneli Miet-

tisen (2017) havainnon kanssa: tutkijakoulutettujen naisten lapsettomuus on vähentynyt 2000-luvulla ja tutkijakoulutettujen miesten sitä vastoin hieman kasvanut. Koulutustasoltaan tehty vertailu osoitti, että tutkijakouluasteen suorittaneiden ja ylemmän korkeakouluasteen suorittaneiden samaa sukupuolta edustavien ryhmien välillä on paljon yhtäläisyyksiä, mutta myös joitain eroja. Eroihin lukeutuu esimerkiksi lapsettomien 50–54-vuotiaiden naistutkijakoulutettujen suurempi osuus verrattuna ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneisiin samanikäisiin naisiin.

Käsillä oleva aineisto ei valitettavasti mahdollista tarkastelua koulutusaloittain. Tulevaisuudessa olisikin mielenkiintoista tutkia lapsiluvun kehitystä sukupuolittain esimerkiksi niin kutsutuilla generalistialoilla (esim. useimmat yhteiskuntatiet-

teet ja humanistiset tieteet) ja tiettyihin professioihin (esim. lääkärit, opettajat) kiinnittyvillä aloilla. Eri tieteenaloja edustavat tutkijakoulutetut toimivat erilaisilla työmarkkinoilla, joiden ominaispiirteet ja työllisyystilanne voivat osaltaan vaikuttaa toteutuneeseen lapsilukuun. Useampia muuttujia sisältävä tilastollinen aineisto tai aineiston täydentäminen laadullisella aineistolla mahdollistaisi tut-

kimusasetelmat, joilla voitaisiin tutkia esimerkiksi taloudellisten suhdanteiden vaikutuksia toteutuneeseen lapsilukuun. Jatkotarkasteluissa olisi myös kiinnostavaa tutkia lapsiluvun kehitystä työnantajasektorien mukaisesti, esimerkiksi sen mukaan, miten yliopistoissa ja muissa organisaatioissa työskentelevien lapsiluvut eroavat toisistaan.

KIRJALLISUUS

- Aro, Mikko (2014) Koulutusinflaatio. Koulutusekspan-sio ja koulutuksen arvo Suomessa 1970–2008. Turku: Turun yliopisto.
- Hakala, Johanna (2009) *Academic cultures in the Finnish mass research university: Change and continuity*. Tampere: Tampere University Press.
- Helsingin Sanomat (2020) ”Syntyvyyden eteen ei tehdä mitään”, sanoo asiantuntija – Mikä pysäyttäisi Suomen vauvakadon? Noudettu 3.2.2020 osoitteesta <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000006392651.html>.
- Jalovaara, Marika & Neyer, Gerda & Andersson, Gunnar & Dahlberg, Johan & Dommermuth, Lars & Fallesen, Peter & Lappegård, Trude (2019) Education, gender, and cohort fertility in the Nordic countries. *European Journal of Population* 35 (3), 563–586.
- Kartovaara, Leena (2003) Miesjohtajalla ura ja perhe, entä naisjohtajalla? *Hyvinvointikatsaus* 4/2003, 2–8.
- Kosunen, Sonja & Kivelä, Mikael (2017) Sosiaaliset verkostot ja tarpeelliset resurssit kilpailussa tutkimusrahoituksesta. *Tiedepolitiikka* 42 (2), 21–35.
- Miettinen, Anneli & Rotkirch, Anna & Szalma, Ivett & Donno, Annalisa & Tanturri, Maria-Letizia (2015) Increasing childlessness in Europe: Time trends and country differences. *Families and Societies. Working Paper Series*, 33.
- Mäenpää, Elina (2015) *Socio-economic homogamy and its effects on the stability of cohabiting unions*. Helsinki: Population Research Institute.
- OKM (2016) *Miten tohtorit työllistyvät. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:3*. Helsinki.
- Pääkkönen, Hannu (2013) Tasoittuvatko ajankäytön sukupuolittaiset erot Suomessa? Teoksessa Marjut Pietiläinen (toim.) *Työ, talous ja tasa-arvo*. Helsinki: Tilastokeskus, 203–217.
- Rotkirch, Anna & Tammissalo, Kristiina & Miettinen, Anneli & Berg, Venla (2017) Miksi vanhemmuutta lykätään? Nuorten aikuisten näkemyksiä lastensaannista. *Perhebarometri 2017*. Helsinki: Väestöliitto.
- Rotkirch, Anna & Miettinen, Anneli (2017) Childlessness in Finland. In Michaela Kreyenfeld & Dirk Konietzka (eds.) *Childlessness in Europe: Contexts, causes and consequences*. London: Springer, 139–158.
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Syntyneet [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-2391. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 6.2.2020].
Saantitapa: http://www.stat.fi/til/synt/2018/synt_2018_2019-04-26_tie_001_fi.html
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Työvoimatutkimus. *Perheet ja työ 2018*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Sutela, Hanna. (2013) *Määräaikainen työ ja perheellistyminen Suomessa 1984–2008. Tutkimuksia 259*. Helsinki: Tilastokeskus.
- UNIFI (2019) *Tutkinnosta työelämään. Yliopistojen kandipalautteen sekä maisteri- ja tohtoriuraseurantakyselyjen 2018 tulokset*. Suomen yliopistojen rehtorineuvosto UNIFI ry.
- Yle (2016) *Tohtoreiden työttömyys pahenee – ministeriö haluaa hillitä yliopistojen tohtorikoulutusta*. Noudettu 3.1.2020 osoitteesta <https://yle.fi/uutiset/3-8581500>.

TIIVISTELMÄ

Maria Pietilä & Sonja Kosunen: Tutkijakoulutettujen lapsiluvun kehitys Suomessa 1987–2016

Kokonaissyntyvyys on Suomessa, kuten monessa muussakin länsimaassa, laskenut. Tätä on selitetty muun muassa elämäntyylien muutoksella ja työelämän epävarmuuksilla. Esimerkiksi vanhemmaksi tullaan entistä iäkkäämpinä, mikä pienentää lopullista lapsilukua. Syntyvyys on polarisoitunut Suomessa siten, että sekä täysin lapsettomia että monilapsisia äitejä on muita Pohjoismaita enemmän. Miesten lapsettomuus on Suomessa naisia yleisempää.

Syntyvyudessa on koulutustasokohtaisia eroja. Julkisessa keskustelussa on oltu huolissaan erityisesti matalasti koulutettujen alhaisesta syntyvyydestä. Vaikka lapsiluvun kehitystä on tutkittu koulutustasoittain, aihetta on tutkittu vähemmän siten, että tutkijakouluasteen suorittaneet muodostaisivat oman ryhmänsä. Tutkijakoulutettujen lapsilukukehityksen tarkastelulla sukupuolen mukaan on merkittävää tiedepoliittista relevanssia, kun esimerkiksi uusia tiedepoliittisia uudistuksia suunnitellaan.

Tämä analyysi täydentää aiempaa tutkimusta tuottaen tietoa tutkijakouluasteen (tohtorintutkinto tai lissensiaatintutkinto) suorittaneiden lapsiluvun kehityksestä aikavälillä 1987–2016 sukupuolittain tarkasteltuna. Analyysia täydentää tutkijakoulutettujen perheese-

mien tarkastelu kahtena ajankohtana (2001 ja 2016). Vertaamme lapsiluvun kehitystä ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneisiin. Aineistona on hyödynnetty koko väestön kattavia Tilastokeskuksesta saatuja rekisteriaineistoja, kuitenkin siten, että aineistossa ovat mukana vain Suomessa syntyneet henkilöt. Tarkasteluun on otettu erityisesti 50–54-vuotiaiden ikäryhmät.

Tyypillisin lapsiluku 50–54-vuotiaiden ikäryhmässä on kummankin sukupuolen osalta lähes koko tarkastelujakson ajan ollut kaksi lasta. Kaksilapsisten miesten osuus on kuitenkin ajan myötä vähentynyt, kun taas kaksilapsisten naisten osuus on kasvanut. Tutkijakoulutetuista miehistä huomattavalla osalla on ollut vähintään kolme lasta. Tutkijakoulutettujen 50–54-vuotiaiden miesten lapsettomuus on kasvanut: siinä missä vuonna 1987 alle seitsemällä prosentilla ei ollut lapsia, vuonna 2016 lapsettomia oli jo yli 19 prosenttia.

Tutkijakoulutetuilla 50–54-vuotiailla naisilla on miehiä harvemmin useita lapsia. Naisten lapsiluvuissa on enemmän vuosittaista vaihtelua, eivätkä trendit ole yhtä selkeitä kuin miehillä. Lapsettomien tutkijakoulutettujen naisten osuus on ollut koko seurantajakson verrattain korkea (n. 21–32 prosenttia 50–54-vuotiaista), mutta toisin kuin miehillä, trendi on hieman laskeva. Jatkotutkimusaiheet liittyvät esimerkiksi koulutusala-kohtaisiin tarkasteluihin.